

ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ І ТЕХНІКИ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

THE APPLICATION OF THE SCIENCE AND TECHNOLOGY ACHIEVEMENTS IN FORENSIC ACTIVITY

УДК 343.983.2:340

DOI: 10.37025/1992-4437/2021-36-2-44

П. М. Баранов, доктор геологічних наук, професор,
судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності,
Дніпропетровський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5335-4281>
email: pn2dsbaranov@gmail.com

Р. С. Кірін, доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Макутова НАН України», м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>
email: kirinrs62@gmail.com

В. М. Коротаєв, кандидат юридичних наук, доцент,
директор,
Дніпропетровський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0269-0389>
email: exp-walter@ukr.net

С. В. Шевченко, кандидат геологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та структурної геології,
НТУ «Дніпровська політехніка», м. Дніпро
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3994-1927>
email: shevchenko.s.v@nmu.one

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВАРТІСНІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ БУРШТИНУ

Мета статті – здійснити комплексний аналіз чинної нормативно-правової бази та виявити прогалини у законодавстві в контексті вдосконалення гемолого-споживчого оцінювання вартості індивідуальних зразків бурштину, сформулювати відповідні рекомендації. **Методологія.** Достовірність отриманих результатів і висновків забезпечено використанням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, за допомогою діалектичного методу як загального методу пізнання виокремлено об'єктний склад зразків органогенного утворення в сировині, необробленому та обробленому вигляді для різних видів і методів експертних досліджень, завдяки застосуванню методів системного й порівняльного аналізу, формальної логіки, аналогії, узагальнення й класифікації у контексті формування вартості індивідуальних зразків бурштину розкрито сучасні проблеми нормативно-правового забезпечення цієї сфери відносин, виявлено особливості сучасних систем експертного оцінювання. **Наукова новизна.** Розроблено класифікацію об'єктів гемологічної та товарознавчої судових експертиз, представлену загальним, родовим та безпосереднім рівнями. Виявлено прогалини в чинному законодавстві у сфері оцінювання вартості індивідуальних зразків бурштину, запропоновано їх усунення на базі авторського методу гемолого-споживчих індикаторів. **Висновки.** У контексті окресленої проблематики засвідчено, що нормативно-правове забезпечення вартісного оцінювання бурштину потребує суттєвого вдосконалення: насамперед узгодження позицій суб'єктів незалежної та судової ге-

мологічної експертизи, які через неоднозначність правової бази використовують різні методи та методики їх проведення щодо однакових об'єктів гемологічної експертизи, що позначається на експертних висновках (результатах). На часі також питання витлумачення та системного застосування, зважаючи на міжгалузеві зв'язки, термінів (як-то: «вартість бурштину»; «ринкові ціни на дорогоцінне каміння»; «оцінювання вартості об'єктів експертизи за нормативними ціновими показниками»; «фактурна вартість»; «прогнозна вартість»; «оцінна вартість»; «комерційна вартість»). Крім того, термінологія потребує упорядкування відповідно до сучасних норм української мови (оціночна – оцінна вартість; оціночна – оцінювальна діяльність; оцінка – оцінювання майна; акт оцінки – оцінювання майна; оціночні – оцінювальні процедури тощо). Виявлено особливості сучасних систем експертного оцінювання вартості зразків бурштину. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення правових засад експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину у сфері загального експертного оцінювання, оцінювання рідкісних і унікальних зразків, класифікації груп зразків у методиках оцінювання.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення; експертне оцінювання вартості; зразки бурштину; гемологічна експертиза; методика визначення вартості; об'єкт експертного дослідження.

Вступ

Зростання ціни на бурштин на світовому ринку дорогоцінного каміння та низький рівень зайнятості в регіонах покладів, корупція, фактична відсутність відповідальності за незаконне видобування корисних копалин, відносна дешевизна та простота технології кустарного видобування бурштину через приповерхневе залягання спричинили катастрофічні масштаби його нелегального видобування. При цьому крім екологічної шкоди регіону завдаються значні економічні збитки в лісовому та водному господарстві, деградують ґрунти, втрачаються значні державні обсяги бурштину-сирцю, що набагато перевищують обсяги законного видобування. Так, Україна, посідаючи друге місце у світі по запасах бурштину, офіційно щороку видобуває близько чотирьох тонн, що становить майже 5 % від реального видобутку бурштину в країні (*Analiz rehuliatornoho vplyvu*, 2020).

Для вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин Верховна Рада України ухвалила відповідний Закон України, яким було передбачено внесення змін до деяких законодавчих актів, зокрема й до Кримінального кодексу України (*Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia*, 2019, rozd. I, p. 3).

Утім, навряд чи можна визнати радикальними зміни у сфері незаконного, а то й безконтрольного видобутку бурштину на території Північної та Північно-Західної України. Проте збільшення кількості кримінальних проваджень у сфері бурштинових відносин (*Ukrinform*, 2021) зумовлює й збільшення кількості як судових, так і позасудових гемологічних та товарознавчих експертиз дорогоцінного каміння. Крім того, посилення юридичної відповідальності за незаконну діяльність у цій сфері спричинило проблеми, пов'язані з вартісним оцінюванням шкоди, наслідків та, власне, предмета «бурштинових» кримінальних правопорушень.

Тож, питання розкриття правових засад експертного забезпечення формування вартості

індивідуальних зразків бурштину на основі визначення кореляції між їх гемологічними та споживчими властивостями становить актуальний міжгалузевий напрям дослідження й окреслює спрямованість дальших наукових розвідок.

Мета й завдання статті

Мета статті – здійснити комплексний аналіз чинної нормативно-правової бази та виявити прогалини у законодавстві в контексті вдосконалення гемолого-споживчого оцінювання вартості індивідуальних зразків бурштину, сформулювати відповідні рекомендації.

Для досягнення цієї мети потрібно виконати такі завдання:

розкрити сучасні проблеми нормативно-правового забезпечення вартісного оцінювання бурштину;

виявити особливості сучасних систем експертного оцінювання вартості зразків бурштину;

сформулювати рекомендації щодо вдосконалення правових засад експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 визначення вартості товарної продукції, змін показників якості товарної продукції, установлення способу виробництва товарної продукції (промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника) тощо становлять основні завдання товарознавчої експертизи (*Naukovo-metodychni rekomendatsii*, 1998, rozd. IV, p. 1.2). При цьому серед вирішуваних питань, що входять до орієнтовного їх переліку, – вартість об'єктів дослідження як на території України, так і за її межами (*Naukovo-metodychni rekomendatsii*, 1998, rozd. IV, p. 1.3).

Натомість основними завданнями експертизи дорогоцінного каміння є також визначення класифікаційних характеристик каміння (виробів із каміння та вставок із каміння в ювелірних

виробках); якісних характеристик каміння, виробів із каміння та ювелірних виробів зі вставками з каміння; походження бурштину; відповідності якості виробів із каміння стандартам, технічним умовам тощо (*Naukovo-metodychni rekomendatsii*, 1998, rozd. XI, p. 11.2). Серед вирішуваних питань, що входять до орієнтовного їх переліку, зокрема й такі: «Чи є каміння, зразки якого надано для дослідження, дорогоцінним, декоративним, природним, синтетичним чи імітацією? Якщо так, – яким саме?»; «Які якісні характеристики зразків каміння, наданого для дослідження?»; «Яка вартість каміння, наданого для дослідження?» (*Naukovo-metodychni rekomendatsii*, 1998, rozd. XI, p. 11.3).

Як один із видів дорогоцінного каміння органічного утворення в сировині, у необробленому та обробленому вигляді залежно від відносин, що виникають, може бути представлений об'єктами:

загальними: бурштин – збірний термін, що об'єднує різновиди викопних смол, придатних для використання в ювелірно-виробній, хімічній, фармацевтичній та інших галузях виробництва; бурштинова руда – природне мінеральне утворення, що містить бурштин у концентрації достатній та у формі доступній для його промислового видобутку, вилучення й використання; товарна продукція гірничо-збагачувального виробництва – бурштин-сирець, вироблений на підприємстві й підготовлений до реалізації відповідно до вимог ТУ У 13970826.003-2000 «Бурштин», затверджених генеральним директором ДП «Укрбурштин» 26 грудня 2000 р. та зареєстрованих Рівненським державним центром стандартизації, метрології та сертифікації 14 лютого 2001 р. за № 097/000638 (*Instruktsiia iz zastosuvannia Klasyfikatsii*, 2003, rozd. 3);

родовими: об'єкти товарознавчої експертизи – товари народного споживання та сировина; об'єкти гемологічної експертизи – бурштин та вироби з нього, ювелірні вироби зі вставками каміння та бурштинова сировина;

безпосередніми: намиста-кулі, намиста з гальки, намиста з необробленого бурштину; інталії; зразки з інклюзами (включеннями в мінералах); каменерізні вироби (художнє різьблення), статуетки; колекційні зразки; галтовка полірована ювелірна; галька полірована галантерейна.

Досліджуючи родові та безпосередні об'єкти, проводилося експертне оцінювання споживчих властивостей бурштину та їх впливу на вартість виробів, а також гемологічних властивостей бурштину-сирцю, зокрема декоративних властивостей, наукової та колекційної цінності, художніх достоїнств, естетичної привабливості зразків.

У процесі розроблення авторського методу гемолого-споживчих індикаторів та апробації ме-

тодики експертного оцінювання індивідуальних зразків бурштину використовувалися методи:

споживчі: простий оптичний (візуальний) – визначаються характеристики загального вигляду зразка (колір, прозорість, форма і розмір); термоодорологічний – з'ясовується запах зразка від контакту з розігрітим предметом (голкою); хімічно-крапельний – реакція поверхні зразка на контакт із хімічним розчинником (спирт, ацетон); порівняльний фізико-гідростатичний – поведінка зразка при його зануренні в розчини різної густини; структурно-механічний – реакція поверхні зразка на контакт із твердим чи гострим предметом; люмінесцентного аналізу – реакція поверхні зразка на ультрафіолетове випромінювання; електростатичний – реакція поверхні зразка в наелектризованому стані;

гемологічні: інструментальний оптичний (візуальний) – з'ясовується структура зразка під мікроскопом або лупою (виявлення характерних теч і тріщин, пухирців повітря, залишків рослинності, комах тощо); палеонтологічний – умови потрапляння та форма застигlosti інклюзи всередині зразка; дослідження морфології поверхні – товщина, колір і структура шкірки вивітрювання (окислення) зразка; інфрачервоної спектроскопії – унікальний ІЧ-спектр поглинання бурштину.

Використання зазначених методів дослідження зразків бурштину сприяють, зокрема, і безпосередньому та/чи опосередкованому їх вартісному оцінюванню.

Так, китайські науковці, вивчаючи питання порівняння гемологічних характеристик природного молочного (кольору бджолиного воску) бурштину з характеристиками, покращеними гідротермальним обробленням, акцентують увагу на тому, що вартісний критерій кольору бджолиного воску – «воскоподібність» слід розглядати як термін, що описує, чи мають зразки бурштину компактний та однорідний вигляд (Wang, Li, Liu, Fe., Liu, Fa., & Chen, 2019).

Група іспанських і португальських дослідників схарактеризували археологічний бурштин за допомогою інфрачервоної спектроскопії з трьох іберійських стародавніх пам'яток та виокремили пріоритети у використанні бурштину від часів верхнього палеоліту, демонструючи обіг бурштину на значних територіях, що з'єднують Іберію з північною Європою та регіонами Середземномор'я, і засвідчуючи динаміку в культурному використанні бурштину, а також його вагу для консолідації торговельних мереж (Odriozola, Sousa, Mataloto, Voaventura, Andrade, Villalobos-García ... Riquelme, 2019).

Водночас слід зазначити, що проведення як товарознавчої, так і гемологічної судової експер-

тизи зразків бурштину ґрунтується на відповідних правових, організаційних і фінансових підвалинах для забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки. Проте постають питання. Розглянемо деякі з них.

Сучасні проблеми нормативно-правового забезпечення вартісного оцінювання бурштину. У Законі України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» (*Pro derzhavne rehuliuвання vudobutku*, 1997) відносини щодо вартості (про особливості правового регулювання відносин у сфері гемологічної діяльності та гемологічних об'єктів див. докладніше: Kirin, Baranov, & Koziakov, 2021) дорогоцінного каміння врегульовано фрагментарно і лише частково щодо певної категорії суб'єктів та об'єктів гемологічних відносин.

Наприклад, оплата цінностей, які закупаються до Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України і знаходяться на зберіганні у Державному сховищі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, а також їх продаж із цього сховища здійснюються за ринковими цінами, чинними на день продажу. Міністерство фінансів України і Національний банк України здійснюють операції із купівлі-продажу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, інших цінностей на внутрішньому і зовнішньому ринках.

При цьому законодавство України про кримінальну відповідальність доповнено ст. 240¹ «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину», у примітці якої окреслено: «під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» (з 1 липня 2021 р. він становить 1147 грн). Тобто незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, якщо такі дії вчинені повторно або в розмірах, що перевищують 114,7 тис. грн, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років з конфіскацією майна (*Kryminalnyi kodeks Ukrainy*, 2001, st. 240¹). У цьому разі зазначені дії вважаються тяжким злочином. Водночас, кваліфікуючи такі правопорушення, постає питання виявлення ознаки «вартість бурштину».

Суб'єкти господарювання, незалежно від форми власності, та фізичні особи в установленому порядку набувають у власність дорогоцінне

каміння органогенного утворення на відповідних ринках за договорами купівлі-продажу, дарування, іншими цивільно-правовими договорами, а також за правом спадкоємства. При цьому правила торгівлі дорогоцінним камінням органогенного утворення у сирому та обробленому вигляді та виробами з них, які належать суб'єктам господарювання на праві власності, згідно із законодавством про державне регулювання видобутку, виробництва, використання, зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними (*Pro derzhavne rehuliuвання vudobutku*, 1997, st. 14) встановлюються Кабінетом Міністрів України. Натомість відповідна постанова (*Pro Pravyla torhivli*, 1998), відсилаючи до приписів згаданого вище Закону України, жодним чином не врегульовує торговельні відносини щодо дорогоцінного каміння у сирому вигляді.

Ще до ухвалення профільного Закону (*Pro zahalnu klasyfikatsiiu*, 1994) функція оцінювання вартості природного каміння та видачі свідоцтва про його оцінювання за формою, затвердженою Мінфіном України, була покладена на Державний гемологічний центр України (далі – ДГЦУ).

У своїй Інструкції ДГЦУ зазначив, що оцінка вартості об'єктів експертизи обчислюється за нормативними ціновими показниками, опублікованими в інформаційно-довідковому виданні ДГЦУ «Коштовне та декоративне каміння» за поточний період (квартал), під час операцій: експортних – на умовах ДАФ-кордон України, FOB-порт України; імпортних – на умовах ДАФ-кордон України, CIF-порт України (згідно з Правилами Інкотермс) (*Instruktsiia pro poriadok vykonannya*, 2006, p. 12).

Крім того, експерт-гемолог може зазначати фактурну вартість об'єкта експертизи. За відсутності нормативних цінових показників, розрахованих ДГЦУ, вартість об'єктів експертизи визначають штатні експерти-гемологи за допомогою інших преїскурантів з обов'язковим на них посиланням або підтверджується фактурна вартість (у нашому випадку вартість об'єктів експертизи акредитовані експерти-гемологи визначають у результаті консультації зі штатними експертами ДГЦУ).

До того ж слід зважати на те, що до діяльності, яку провадить ДГЦУ, належить і наукова та науково-технічна експертиза, зокрема й діагностика, та оцінювання прогностичної вартості дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного і декоративного каміння у вигляді сировини і готових виробів, у тому числі предметів культового призначення та виробів і мистецьких творів, що мають культурну (наукову, історичну, меморіальну та ін.) цінність, а також штучних заміників зазначеного каміння, зразків мінералів, мінеральних продуктів і гірських порід

та видає відповідні письмові висновки за формами, затвердженими Мінфіном України (*Polozhennia pro Derzhavnyi hemolohichnyi tsestr*, 2004).

Також Мінфіном України затверджені, у тому числі, форми висновків за результатами експертизи гемологічних об'єктів, які видають штатні та акредитовані експерти ДГЦУ (*Pro zatverdzhennia: taryfiv*, 1997). При цьому звертають на себе увагу два положення, які містяться в обох зазначених формах, а саме: графа «оцінна вартість»; примітка, у якій зазначено, що «експерт не несе відповідальності за можливу комерційну вартість об'єкта експертизи».

Проте відповідно до постанови Кабінету Міністрів України (*Pro stvorennia Derzhavnoho hemolohichnoho tsestru*, 1993) із метою упорядкування тарифів і забезпечення належного рівня проведення експертних робіт та підготовки експертів-гемологів ДГЦУ Мінфін України, серед іншого, збільшив вартість такого виду робіт, як визначення оцінної вартості каменів ювелірного (шт. / партія каменів, однакових за якісними і кількісними характеристиками) та виробничо-технічного (партія каменів однієї номенклатури) призначення (*Pro vnesennia zmin do Taryfiv*, 2020).

Стосовно якості бурштину наразі, слід наголосити, чинний (*Pro pryiniattia natsionalnykh standartiv*, 2019) практично єдиний документ, який регламентує якість бурштину-сирцю – Національний стандарт ДСТУ 8847:2019 «Бурштин-сировина. Загальні технічні умови», яким передбачено такі класифікаційні групи: унікальні зразки від 1000 г; масивні (11 вагових фракцій від +2 до -1000 г); шаруваті; брудні; з піною; некондиційні.

На нашу думку, зазначений документ потребує доопрацювання й уточнення. При цьому йдеться як про його зміст, так і форму. По-перше, не взято до уваги споживчих властивостей (форма, розмір, колір, прозорість, наявність або відсутність включень), які становлять чинник ціноутворення, тобто без зважання на які вартість бурштину визначити неможливо. По-друге, застосовано терміни, що мають подвійне тлумачення, а це неприпустимо, коли здійснюється експертне оцінювання. По-третє, 16 жовтня 2020 р. набули чинності зміни до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію». Зокрема, у Законі України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»: у п. 13 ст. 1 слова «відповідно до світових стандартів» виключені; абз. 1 п. 21 ст. 1 слова «державний стандарт» замінено словом «показник»; п. 27 ст. 1 слова «державних стандартів, технічних умов» виключені; чч. 2 і 3 ст. 22 слова «державним стандар-

там» замінено словами «чинному законодавству» (*Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku z pryiniattiam Zakonu*, 2019, rozd. I, p. 29). Тобто, по суті, йдеться про вилучення із законодавства про державне регулювання видобутку, виробництва, використання, зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними (зокрема у галузі гемології) поняття «стандарт» (докладніше про сучасні проблеми нормативно-правового регулювання у сфері гемологічної експертизи див.: Baranov, & Kirin, 2021).

Огляд сучасних систем експертного оцінювання вартості зразків бурштину. Принципова відмінність експертного оцінювання вартості зразків бурштину в процесі незалежної гемологічної та судової гемологічної експертизи полягає у тому, що перша ґрунтується на приписах законів України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440.

Згідно із профільним Законом оцінювальна діяльність може мати такі форми: *практична діяльність з оцінювання майна* – практичне виконання оцінювання майна та всіх процедур, пов'язаних із ним, відповідно до вимог нормативно-правових актів з оцінювання майна; *консультаційна діяльність* – надання консультацій з оцінювання майна суб'єктам оцінювальної діяльності, замовникам оцінювання та (або) іншим особам в усній або письмовій формі; *рецензування звіту про оцінювання майна (акта оцінювання майна)* – критичний розгляд та надання висновків щодо їх повноти, правильності виконання та відповідності застосованих процедур оцінювання майна вимогам нормативно-правових актів з оцінювання майна, в порядку, визначеному згаданим Законом і нормативно-правовими актами з оцінювання майна; *методичне забезпечення оцінювання майна* – розроблення методичних документів з оцінювання майна та надання роз'яснень щодо їх застосування; *навчальна діяльність оцінювачів* – участь у навчальному процесі з професійної підготовки оцінювачів (*Pro otsinku maina*, 2001, st. 4).

Практична діяльність з оцінювання майна може здійснюватися винятково суб'єктами оцінювальної діяльності (*Pro otsinku maina*, 2001, st. 5).

Водночас діяльність судових експертів, пов'язана з оцінюванням майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених законодавством України

про судову експертизу (*Pro sudovu ekspertyzu*, 1994), зважаючи на особливості, окреслені Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» щодо методичного регулювання оцінювання цього майна. Інші положення згаданого Закону не поширюються на судових експертів.

При цьому слід виокремити засадничі поняття (положення), на яких мають ґрунтуватися в процесі науково-методичного забезпечення всіх видів і гемологічних, і товарознавчих експертиз, а саме: *оцінювання майна* – процес визначення його вартості на дату оцінювання за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами, зазначеними в ст. 9 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», і є результатом практичної діяльності суб'єкта оцінювальної діяльності; *методичне регулювання оцінювання майна здійснюється у відповідних нормативно-правових актах з оцінювання майна*: положеннях (національних стандартах) оцінювання майна, що затверджуються Кабінетом Міністрів України; методиках та інших нормативно-правових актах, які розробляються, зважаючи на вимоги положень (національних стандартів) і затверджуються Кабінетом Міністрів України або Фондом державного майна України; *метод оцінювання* – спосіб визначення вартості об'єкта оцінювання, послідовність оцінювальних процедур якого дає змогу реалізувати певний методичний підхід; *оцінювальні процедури* – дії (етапи), виконання яких у певній послідовності дає можливість провести оцінювання; *вартість* – еквівалент цінності об'єкта оцінювання, виражений в імовірній сумі грошей; *оцінна вартість* – вартість, яка визначається певною послідовністю дій і складом вихідних даних; *ринкова ціна* – ціна, яка формується безпосередньо на реальному ринку під впливом співвідношення попиту і пропозиції, або ціна конкретних угод, які відбулися на вільному ринку під впливом винятково ринкових чинників.

Крім того, зважають не тільки на загальні умови експертного оцінювання вартості зразків бурштину, а й особливі, передбачені щодо окремих видів об'єктів, суб'єктів або їх правових режимів.

Оцінювання вартості бурштину під час приватизації (корпоратизації). Так, оцінюючи дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення, напівдорогоцінне та декоративне каміння під час приватизації (корпоратизації), зважають на вартість відповідно до експертного висновку ДГЦУ, яка визначається на підставі гемологічної експертизи зазначених активів, публікується в інформаційно-довідниковому виданні «Коштовне та декоративне каміння», що видається

згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 1995 р. № 369, і чинна на дату оцінювання (*Pro zatverdzhennia Poriadku otsinky*, 2001; *Pro vydannia dovidnykiv*, 1995). Слід зазначити, що наразі це видання є науково-практичним журналом – періодичним фаховим виданням у сфері гемології й експертного оцінювання дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння, у тому числі загальної та економічної геології, мінералогії, методів прогнозування, пошуку й оцінювання родовищ корисних копалин, інформації щодо динаміки зміни цін на природне дорогоцінне, напівдорогоцінне та декоративне каміння на внутрішньому та світовому ринках. Натомість інформаційно-довідкове видання «Довідник цін коштовного та декоративного каміння» є щоквартальним виданням ДГЦУ, що містить інформацію про динаміку цінних показників на природне дорогоцінне каміння, напівдорогоцінне та декоративне каміння у сировині та виробі.

Отже, можна констатувати, що сьогодні, по суті, існує державна монополія у вигляді офіційного прейскуранта на бурштин-сирець, розробленого ДГЦУ на основі світових ринкових цін. Проте у цьому документі не передбачено витрат на геологорозвідувальні роботи, видобуток, податкові відрахування державі та інше, що, звичайно, входить у суперечність із внутрішнім ринком. Адже ринкові, а також тіньові ціни, ціни чорного ринку не можна порівнювати з цінами прейскуранта. Така схема існувала за радянських часів, коли державне підприємство розробляло прейскуранти, оскільки існувала монополія на надра та корисні копалини. Ринкові відносини диктують свої правила гри, власники спеціальних дозволів на користування ділянками бурштиноносних надр і суб'єкти видобування бурштину здебільшого самі визначають критерії якості сировини і розробляють відповідні прейскуранти. Крім того, наявна ситуація з видобутком бурштину на території України уявляється мало прив'язаною до реальних економічних умов, а сучасна цінова політика у цій сфері не видається переконливою.

Оцінювання вартості бурштину під час продажу на аукціонах (електронних торгів). У разі продажу на аукціонах виробів із дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України стартова ціна лота розглядається як ціна, що формується, ґрунтуючись на обліковій вартості цінностей, визначеній на дату засідання постійної аукціонної комісії, зважаючи на витрати на підготовку та проведення аукціону (*Pro zatverdzhennia Poriadku prodazhu*, 2006). При цьому під обліковою

розуміють справедливу вартість, за якою цінності обліковуються у складі запасів та яка визначається на дату подання Державним сховищем дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України заявки на проведення електронних торгів (*Pro provedennia eksperymentu*, 2016). Останнім часом ціна бурштину-сирцю різних фракцій і груп формується як на відкритих аукціонах (публічних торгах), так і на електронних торгах із пониженням його ціни (редукціон).

Оцінювання вартості бурштину, що переходить у власність держави. Правила обліку, зберігання і розпорядження дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням, що переходять у власність держави, передбачають, що опис та оцінювання цінностей проводить комісія, утворювана органом, що здійснив їх вилучення, у складі представників місцевих фінансових органів та органів (організацій), що здійснили вилучення цінностей або зберігають їх. За результатами роботи комісії складають опис та акт оцінювання цінностей. В описі зазначають докладне найменування кожного предмета та його характерні ознаки. В акті оцінювання цінностей – найменування металу, з якого виготовлено цінності, пробу, найменування каміння, що міститься у цінностях, окремі характеристики, якість, ціну, вартість і масу. Після остаточного оцінювання цінності обліковують у складі запасів за справедливою вартістю, яку визначають щодо дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння за результатами гемологічної експертизи каміння на дату проведення остаточного оцінювання (*Pro zatverdzhennia Poriadku obliku*, 2004).

Оцінювання вартості бурштину, що визнаний культурною цінністю. При проведенні первинної експертизи культурних цінностей, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення) з території України, для предметів, виготовлених із дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, або які містять вставки, виготовлені із зазначених матеріалів, таку позицію експертного висновку рекомендовано заповнювати за наявності висновку гемологічної експертизи. У позиції «Оцінна вартість» зазначають «вірогідну вартість об'єкта, встановлену за результатами його дослідження із врахуванням його художнього, історичного, наукового значення, унікальності, рівня суспільного визнання, автентичності, стану збереження тощо. Оцінну вартість рекомендовано вказувати у національній валюті або в доларах США чи євро. При цьому в експертному висновку рекомендується зазначити, що оцінна вартість

об'єкта не є його комерційною вартістю» (*Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii*, 2019, rozd. III, p. 3, підп. 10). Під час проведення експертизи об'єктів, вилучених органами доходів і зборів або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави, рекомендовано встановити належність таких об'єктів до культурних цінностей, визначити порядок їх переміщення через митний кордон України та оцінну вартість (*Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii*, 2019, rozd. V, p. 1).

Регламент ДГЦУ оцінювання дорогоцінного каміння у сировині. Як зазначає Ю. І. Ладжун, загальноприйнятої методики сортування сировини дорогоцінного каміння не існує. В Україні базовими документами у сфері сортування каменесамоцвітної сировини є технічні вимоги ВАТ «Кварцсамоцвіти», чинні з 1994 р., основу яких становлять технічні регламенти колишнього СРСР. Науково обґрунтовані методики щодо експертного оцінювання сировини дорогоцінного каміння, зокрема й яка ввозиться з-за кордону, відсутні. Це зумовлює актуальність розроблення регламенту експертного оцінювання дорогоцінного каміння у сировині, який визначає перелік, послідовність і зміст операцій з експертного оцінювання дорогоцінного каміння у сировині, а також містить обґрунтування розрахунку оцінної вартості відповідно до якісних характеристик сировини коштовних каменів, на певний момент оцінювання у випадках, визначених законодавством: для митних цілей; експертного оцінювання дорогоцінного каміння, зарахованого до Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України; в інших випадках, передбачених законодавством. Економічне оцінювання дорогоцінного каміння у сировині становить визначення оцінної вартості на дату оцінювання. Визначення вартості об'єктів гемологічної експертизи має прогностичний характер та здійснюється відповідно до завдання замовника експертизи щодо встановлення вартості на певний момент оцінювання. Для визначення вартості сировини застосовується порівняльний методичний підхід, що ґрунтується на принципах заміщення, попиту і пропонування. Порівняльний підхід передбачає аналіз цін продажу та пропонування подібного (аналогічного) товару з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінювання. Основними елементами порівняння дорогоцінного каміння у сировині є якісні характеристики (Ladzhun, 2014).

Вартісне оцінювання у судовій гемологічній експертизі Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України. Науко-

во-дослідні інститути судових експертиз Міністерства України, так само як і ДНДЕКЦ МВС України, НДЕКЦ МВС України, проводять гемологічну експертизу, під час якої вирішується, зокрема, і таке завдання, як вартісне оцінювання – розрахунок прогнозованої вартості з використанням індикативних скупних (державних) і ринкових (за міжнародними преїскурантами) цін, порівняльного аналізу середньозважених цін в Інтернеті з довірчих джерел.

Корпоративне вартісне оцінювання бурштину. В Україні діють ТУ У 13970826.003-2000 «Бурштин», затверджені генеральним директором ДП «Укрбурштин» 26 грудня 2000 р., але цінові відносини не регулюють. Тому в цьому аспекті прикладом може постати російське акціонерне товариство «Калининградский янтарный комбинат», що має свій стандарт організації щодо бурштину, який окреслює основні вимоги до різних видів сировини за дев'ятьма основними характеристиками. На його основі складено преїскурант вільних відпускних цін на бурштинову продукцію, також розроблено положення про торговельно-збутову політику. Усе це дає можливість працювати підприємству на ринку більш-менш прозоро.

Система оцінювання вартості бурштину SBI (size, beauty, inclusions). Ця представлена Ambergallery система ґрунтується на матричному зв'язку (ціновій матриці) вартості зразків бурштину розміром (4 групи), красою (4 категорії) та наявністю інклюд (5 видів). По суті, система містить 4 таблиці, у яких для кожного зі встановлених розмірів (1 – великі шматки, понад 40x20x10 мм; 2 – середні шматки, понад 20x20x10 мм; 3 – невеликі шматки, понад 20x20x5 мм; 4 – крихітні шматки, менше 20x20x5 мм) визначено вартість зразка бурштину відповідно до співвідношення «краса / інклюдзи».

При цьому ознака «краса» представлена такими групами: А) винятково красива річ за формою, кольором, композицією; В) вище середньої краси – виразно приємна форма; С) нижче середньої краси – поверхневі плями, неприємна форма, колір, чіткість; D) така потворна, яка лише може бути в бурштині, погана чіткість, погана полірувальність.

Ознака «інклюдзи» розкривається такими видами й підвидами: 1) дуже рідкісні включення; рідкісні включення пристойного вигляду; виняткові приклади найпоширеніших включень, вишуканий стан і вигляд; 2) рідкісні включення звичайного вигляду; дуже хороші приклади найпоширеніших включень, особливо якщо їх багато; 3) два або більше зразків поширених включень у доброму стані або гарного вигляду; один зразок у дуже доброму стані або дуже гарного вигляду;

4) один або два зразки поширених включень у бездоганному стані або бездоганного вигляду; 5) немає відомих цінних інклюд.

Відомче вартісне оцінювання бурштину. Перед органами Державної митної служби України постає завдання щодо здійснення експертизи з метою ідентифікації і класифікації предметів правопорушення, а також визначення їх вартості. Їх вирішує Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень (далі – СЛЕД). Галузь атестації СЛЕД, погоджена ДП «Укрметрестстандарт», містить повний перелік показників, вимірюваних величин, які використовуються під час гемологічного дослідження бурштину та виробів із нього. При цьому, наголосимо, вартість досліджуваних СЛЕД зразків, які здебільшого ідентифіковано як дорогоцінне каміння органогенного утворення, а саме бурштин і вироби з нього, сягає щороку мільйонів гривень. Також непоодинокі випадки, коли експерти СЛЕД досліджують унікальні зразки бурштину вагою понад 1 кг, а також великі партії виробів з бурштину, зокрема прикрас та заготовок, що мають значно вищу вартість порівняно з необробленою сировиною. Результати експертизи в подальшому використовуються митницями під час провадження у справах про порушення митних правил і розгляду цих справ у судах із метою визначення вартості конфіскованого за рішенням суду дорогоцінного каміння (*Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy, 2021*).

А втім, середні світові легальні ціни на бурштин останніми роками демонструють тенденцію до зниження. Їх падіння у три рази засвідчують компанії, які продавали український бурштин. Зокрема, за даними Amber Europe, 2016 р. 5–50-грамовий камінь можна було продати за 1,3–4,5 тис. дол. (*Svitovi tsiny na burshtyn, 2019*). За підрахунками Concorde Capital, 2020 р. середня ціна усередненої фракції бурштину становила 500–600 дол. за кг (*Petrushko, 2021*).

На бурштиновий ринок вплинули російські компанії, які добувають до 500 т на рік, що становить майже 80–90 % світового промислового виробу бурштину. «Ціну також розмили нелегальні старателі, які дуже демпінгують» (*Petrushko, 2021*).

Наукова новизна

Розроблено класифікацію об'єктів гемологічної та товарознавчої судових експертиз, представлену загальним, родовим та безпосереднім рівнями. Виявлено прогалини в чинному законодавстві у сфері оцінювання вартості індивідуальних зразків бурштину, запропоновано їх усунення на базі авторського методу гемолого-споживчих індикаторів.

Висновки

1. У контексті окресленої проблематики за-свідчено, що нормативно-правове забезпечення вартісного оцінювання бурштину потребує суттєвого вдосконалення: насамперед узгодження позицій суб'єктів незалежної та судової гемологічної експертизи, які через неоднозначність правової бази використовують різні методи та методики їх проведення щодо однакових об'єктів гемологічної експертизи, що позначається на експертних висновках (результатах). На часі також питання витлумачення та системного застосування, зважаючи на міжгалузеві зв'язки, термінів (як-то: «вартість бурштину»; «ринкові ціни на дорогоцінне каміння»; «оцінювання вартості об'єктів експертизи за нормативними ціновими показниками»; «фактурна вартість»; «прогнозна вартість»; «оцінна вартість»; «комерційна вартість»). Крім того, термінологія потребує упорядкування відповідно до сучасних норм української мови (оціночна – оцінна вартість; оціночна – оцінювальна діяльність; оцінка – оцінювання майна; акт оцінки – оцінювання майна; оціночні – оцінювальні процедури тощо).

2. Виявлено особливості сучасних систем експертного оцінювання вартості зразків бурштину:

загальними підвалинами експертного оцінювання вартості зразків бурштину в процесі незалежної гемологічної та судової гемологічної експертизи постають норми законодавства про державне регулювання видобутку, виробництва, використання, зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними, а принципова відмінність полягає в особливості їх правового забезпечення: на законодавчому рівні основу першої становлять приписи законодавства про оцінювання майна та науково-технічну експертизу, на підзаконному рівні – нормативно-правові акти Міністерства фінансів України; на законодавчому рівні основу другої становить Закон України «Про судову експертизу», на підзаконному рівні – нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність (Міністерство юстиції України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України);

у сфері незалежної гемологічної експертизи, по суті, започатковано державну монополію ціноутворення у вигляді офіційного прейскуранта на бурштин-сирець, розробленого Державним гемологічним центром України на основі світо-

вих ринкових цін, який не повною мірою враховує витрати, пов'язані з розвідкою, видобуванням бурштину та оподаткуванням цієї діяльності, що, по-перше, не додає економічної реальності ринку бурштину, і по-друге, позбавляє права безпосередніх користувачів ділянок бурштиноносних надр самостійно визначати критерії якості сировини та розробляти відповідні прейскуранти;

у сфері судової гемологічної експертизи бракує єдиного науково-методичного забезпечення її проведення, зокрема й щодо експертного оцінювання вартості зразків бурштину, що є наслідком, по-перше, відносно недавнього внесення цього виду до переліку судових експертиз, і по-друге, наявності слабкої міжвідомчої співпраці в цій сфері суб'єктів судово-експертної діяльності;

поряд із загальними слід зважати й на особливі умови експертного оцінювання вартості зразків бурштину, передбачені для окремих видів об'єктів, суб'єктів або їх правових режимів, як-то оцінювання вартості бурштину: під час приватизації (корпоратизації); під час продажу на аукціонах (електронних торгів); що переходить у власність держави; що визнаний культурною цінністю; на підставі відповідного регламенту Державного гемологічного центру України; у судовій гемологічній експертизі державних судово-експертних спеціалізованих установ; на підставі корпоративних стандартів; на підставі системи SBI; у судовій гемологічній експертизі, що провадять фахівці державної митної служби;

увяляється некоректним надання статусу незалежної гемологічної експертизи відповідним видам робіт, що виконують фахівці Державного гемологічного центру України, адже, по-перше, ця установа є науковою бюджетною установою, що належить до сфери управління Міністерства фінансів України, по-друге, незалежну професійну діяльність не може провадити найманий працівник, що перебуває у трудових відносинах із роботодавцем, навіть якщо експертні послуги надаються за окремими договорами цивільно-правового характеру; така діяльність має характер науково-технічної експертизи.

3. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення правових засад експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину: основними принципами, на яких має ґрунтуватися експертне оцінювання, є об'єктивність і повнота досліджень, методика його проведення має бути змістовною, зрозумілою та однозначною; загальний недолік більшості систем експертного оцінювання – відсутність методик оцінювання рідкісних і унікальних зразків; потребує унормування положення, відповідно до якого бурштин від кілограма має вважатися унікальним зразком

і розглядатися як національне надбання України; основною характеристикою для виокремлення якісних груп у чинних методиках є вага, але цей показник не характеризує споживчих властивос-

тей і на нього не зважають при дизайні, проектуванні й створенні художніх виробів із бурштину, а тому не впливає на експертне оцінювання окремих, а то й унікальних зразків бурштину.

References

- Analiz rehuliatornoho vplyvu do proiektu postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku korystuvannia nadramy na pidstavi spetsialnogo dozvolu na heolohichne vyvchennia burshtynonosnykh nadr, u tomu chysli doslidno-promyslovoi rozrobky rodovyshch z podalshym vydobuvanniam burshtynu (promyslovoiu rozrobkoiu rodovyshch), na diliankakh burshtynonosnykh nadr, shcho rozmishcheni na porushenykh zemelnykh diliankakh». (2020). Uziato z <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=49faeef7-aac8-4452-b355-53e37ecd0cec&title=ProektPostanoviKabinetuMinistrivUkrainiproZatverdzhenniaPoriadkuKoristuvanniaNadramiNaPidstaviSpetsialnogoDozvoluNaGeologichneVivchenniaBurshtinonosnykhNadr-UTomuChisliDoslidnopromyslovoiRozrobkiRodovischZPodalshimVidobuvanniamBurshtynu-promyslovoiuRozrobkoiuRodovisch-NaDilankakhBurshtinonosnykhNadr-SchoRozmishcheniNaPorushenykhZemelnikhDilankakh> [in Ukrainian].
- Baranov, P. M., & Kirin, R. S. (2021). Suchasni problemy normatyvno-pravovoho rehuliuвання u sferi hemolohichnoi ekspertyzy. *Koshtovne ta dekoratyvne kaminnia*, 2 (104), 14–20 [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.53056/2021-2\(104\)-3](https://doi.org/10.53056/2021-2(104)-3).
- Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy. (2021). Spetsializovana laboratoriiia z pytan ekspertyzy ta doslidzhen DFS doslidyla ponad 1,4 tonny zrazkiv burshtynu protiahom mynuloho roku. Uziato z <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/237315.html> [in Ukrainian].
- Instruktsiia iz zastosuvannia Klasyfikatsii zapasiv i resursiv korysnykh kopalyn derzhavnogo fondu nadr do rodovyshch burshtynu: zatv. nakazom Derzhavnoi komisii Ukrainy po zapasakh korysnykh kopalyn № 29. (2003). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-03#Text> [in Ukrainian].
- Instruktsiia pro poriadok vykonannia hemolohichnoi ekspertyzy dekoratyvnoho kaminnia, yoho shtuchnykh analogiv, hirskykh porid ta mineralnykh rehovyn (u novii redaktsii): zatv. nakazom dyrektora Derzhavnogo hemolohichnoho tsentru Ukrainy № 89/06. (2006). Uziato z https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v89_0214-06#Text [in Ukrainian].
- Kirin, R., Baranov, P., & Koziakov, I. (2021). Gemological Law of Ukraine: formation Problems and development Prospects. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geology*, 93 (2), 6–14 [in Ukrainian]. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2713.93.01>.
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2341-III. (2001). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
- Ladzhun, Yu. I. (2014). Osnovni polozhennia rehlamentu otsinky dorohotsinnoho kaminnia v syrovyni [The principal provisions of assessment regulations of gemstone rough]. *SWorld. Scientific researches and their practical application. Modern state and ways of development*, 1–12. Uziato z <https://www.sworld.com.ua/konfer36/612.pdf> [in Ukrainian].
- Naukovo-metodychni rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: zatv. nakazom Ministerstva yustytisii Ukrainy № 53/5. (1998). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
- Odrizola, C. P., Sousa, A. C., Mataloto, R., Boaventura, R., Andrade, M., Villalobos-García, R. ... Riquelme, J. A. (2019). Amber, beads and social interaction in the Late Prehistory of the Iberian Peninsula: an update. *Archaeological and Anthropological Sciences*, 11 (2), 567–595. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12520-017-0549-7>.
- Petrushko, L. (2021). Burshtynovi biznes vldiakue investoriv cherez chornyi rynek. Skilky na nomu mozna zarobyty lehalno? *Forbes Ukraina*, 6. Uziato z <https://forbes.ua/authors/lyubov-petrushko?page=5> [in Ukrainian].
- Polozhennia pro Derzhavnyi hemolohichnyi tsentr Ukrainy: zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy № 465. (2004) (u redaktsii nakazu vid 16 lypnia 2012 r. № 837). Uziato z <http://www.gems.org.ua/ua/s.php> [in Ukrainian].
- Pro derzhavne rehuliuвання vydobutku, vyrobnytstva i vykorystannia dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnoho kaminnia ta kontrol za operatsiiamy z nymy: Zakon Ukrainy № 637/97-VR. (1997). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini: Zakon Ukrainy № 2658-III. (2001). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2658-14#Text> [in Ukrainian].
- Pro Pravyla torhivli dorohotsinnykh metalamy (krim bankivskykh metaliv) i dorohotsinnykh kaminniam, dorohotsinnykh kaminniam orhanohennoho utvorennia ta napivdorohotsinnykh kaminniam u syromu ta obroblenomu vyhladi i vyrobamy z nykh, shcho nalezhat subiektam hospodariuvannia na pravi vlasnosti: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 802. (1998). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-98-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro pryiniattia natsionalnykh standartiv, pryiniattia zminy do natsionalnoho standartu, skasuvannia mizhderzhavnogo standartu: nakaz Derzhavnogo pidpriemstva «Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti» № 95. (2019). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095774-19#Text> [in Ukrainian].

- Pro provedennia eksperymentu iz zaprovadzhennia prodazhu okremykh vyrobiv z dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnoho kaminnia, dorohotsinnoho kaminnia orhanohennoho utvorennia ta napivdorohotsinnoho kaminnia z Derzhavnoho fondu dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnoho kaminnia Ukrainy shliakhom provedennia elektronnoho auktsionu: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 1090. (2016). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-17#Text> [in Ukrainian].
- Pro stvorennia Derzhavnoho hemolohichnoho tsentru Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 713. (1993). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy № 4038-XII. (1994). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#top> [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva pro vydobutok burshtynu ta inshykh korysnykh kopalyn: Zakon Ukrainy № 402-IX. (2019). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku z pryiniattiam Zakonu Ukrainy «Pro standartyzatsiiu»: Zakon Ukrainy № 124-IX. (2019). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-20#Text> [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do Taryfiv na roboty, poviazani z provedenniam ekspertyzy dorohotsinnoho ta napivdorohotsinnoho kaminnia i pidhotovkoiu ekspertiv-hemolohiv: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 537. (2020). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0888-20#Text> [in Ukrainian].
- Pro vydannia dovidnykiv optovykh tsin na diamanty, dorohotsinne, napivdorohotsinne ta dekoratyvne kaminnia: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 369. (1995). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/369-95-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro zahalnu klasyfikatsiiu ta otsinku vartosti pryrodnoho kaminnia: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 512. (1994). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-94-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Poriadku obliku, zberihannia i rozporiadzhennia dorohotsinnyimi metalami i dorohotsinnyimi kaminniam, dorohotsinnyimi kaminniam orhanohennoho utvorennia ta napivdorohotsinnyimi kaminniam, shcho perekhodiat u vlasnist derzhavy: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 692. (2004). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/za513-04#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Poriadku otsinky dorohotsinnykh metaliv, dorohotsinnoho kaminnia, dorohotsinnoho kaminnia orhanohennoho utvorennia, napivdorohotsinnoho ta dekoratyvnoho kaminnia pid chas pryvatyzatsii (korporatyzatsii): nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy № 242/855. (2001). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0494-01#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Poriadku prodazhu na auktsionakh vyrobiv z dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnoho kaminnia, dorohotsinnoho kaminnia orhanohennoho utvorennia ta napivdorohotsinnoho kaminnia z Derzhavnoho fondu dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnoho kaminnia Ukrainy: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 517. (2006). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-06#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia: taryfiv na roboty, poviazani z provedenniam ekspertyzy ta pidhotovkoiu ekspertiv-hemolohiv z dorohotsinnoho, napivdorohotsinnoho ta dekoratyvnoho kaminnia; form vysnovkiv za rezultatamy ekspertyzy dorohotsinnoho, napivdorohotsinnoho ta dekoratyvnoho kaminnia; formy «Svidotstva», a takozh «Polozhennia pro akredytatsiiu ekspertiv-hemolohiv dorohotsinnoho, napivdorohotsinnoho ta dekoratyvnoho kaminnia»: zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy № 19. (1997). Uziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-97#Text> [in Ukrainian].
- Svitovi tsiny na burshtyn padaiut. Ukrainski nelehalmi kopachi rozikhalysia po budivnytstvakh (INFOHRAFIKA). (2019). *Texty.org.ua*. Uziato z https://texty.org.ua/fragments/95784/Svitovi_ciny_na_burshtyn_padajut_Ukrajinski_nelegalni-95784/ [in Ukrainian].
- Ukrinform. (2021). SBU nakryla kanal kontrabandy: vyluchyly 1,3 tonny burshtynu ta 170 kilo «yuvelirky». Uziato z <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3215953-sbu-nakryla-kanal-kontrabandi-vilucili-13-tonni-burstynu-ta-170-kilo-uvelirki.html> [in Ukrainian].
- Wang, Y., Li, Y., Liu, Fe., Liu, Fa., & Chen, Q. (2019). Characteristics of Hydrothermally Treated Beeswax Amber. *Gems & Gemology*, 55 (3), 370–387.

Список використаних джерел

- Аналіз регуляторного впливу до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування надрами на підставі спеціального дозволу на геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ), на ділянках бурштиноносних надр, що розміщені на порушених земельних ділянках». (2020). Узято з <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=49faeef7-aac8-4452-b355-53e37ecd0cec&title=ProjektPostanoviKabinetuMinistrivUkrainiproZatverdzhenniaPoriadkuKoristuvanniaNadramiNaPidstaviSpetsialnogoDozvoluNaGeologichneVivchenniaBurshtinonosnikhNadr-UTomuChisliDoslidnopromislovoiRozrobkiRodovischZPodalshimVidobuvanniamBurshtinu-promisloviuRozrobkoiuRodovisch-NaDiliankakhBurshtinonosnikhNadr-SchoRozmischeniNaPorushenikhZemelnikhDiliankakh>.
- Баранов, П. М., & Кірін, Р. С. (2021). Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання у сфері гемологічної експертизи. *Коштовне та декоративне каміння*, 2 (104), 14–20.
DOI: [https://doi.org/10.53056/2021-2\(104\)-3](https://doi.org/10.53056/2021-2(104)-3).

- Державна фіскальна служба України. (2021). Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень ДФС дослідила понад 1,4 тонни зразків бурштину протягом минулого року. Узято з <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/237315.html>.
- Інструкція із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ бурштину: затв. наказом Державної комісії України по запасах корисних копалин № 29. (2003). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-03#Text>.
- Інструкція про порядок виконання гемологічної експертизи декоративного каміння, його штучних аналогів, гірських порід та мінеральних речовин (у новій редакції): затв. наказом директора Державного гемологічного центру України № 89/06. (2006). Узято з https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v89_0214-06#Text.
- Kirin, R., Baranov, P., & Koziakov, I. (2021). Gemological Law of Ukraine: formation Problems and development Prospects. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geology*, 93 (2), 6–14.
DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2713.93.01>.
- Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III. (2001). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- Ладжун, Ю. І. (2014). Основні положення регламенту оцінки дорогоцінного каміння в сировині [The principal provisions of assessment regulations of gemstone rough]. *SWorld. Scientific researches and their practical application. Modern state and ways of development*, 1–12. Узято з <https://www.sworld.com.ua/konfer36/612.pdf>.
- Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України № 53/5. (1998). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
- Odrizola, C. P., Sousa, A. C., Mataloto, R., Boaventura, R., Andrade, M., Villalobos-García, R. ... Riquelme, J. A. (2019). Amber, beads and social interaction in the Late Prehistory of the Iberian Peninsula: an update. *Archaeological and Anthropological Sciences*, 11 (2), 567–595.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s12520-017-0549-7>.
- Петрушко, Л. (2021). Бурштиновий бізнес відлякує інвесторів через чорний ринок. Скільки на ньому можна заробити легально? *Forbes Україна*, 6. Узято з <https://forbes.ua/authors/lyubov-petrushko?page=5>.
- Положення про Державний гемологічний центр України: затв. наказом Міністерства фінансів України № 465. (2004) (у редакції наказу від 16 липня 2012 р. № 837). Узято з <http://www.gems.org.ua/ua/s.php>.
- Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України № 637/97-ВР. (1997). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України № 2658-III. (2001). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2658-14#Text>.
- Про Правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності: постанова Кабінету Міністрів України № 802. (1998). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-98-%D0%BF#Text>.
- Про прийняття національних стандартів, прийняття зміни до національного стандарту, скасування міждержавного стандарту: наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» № 95. (2019). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095774-19#Text>.
- Про проведення експерименту із запровадження продажу окремих виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України шляхом проведення електронного аукціону: наказ Міністерства фінансів України № 1090. (2016). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-17#Text>.
- Про створення Державного гемологічного центру України: постанова Кабінету Міністрів України № 713. (1993). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-93-%D0%BF#Text>.
- Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII. (1994). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#top>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України № 402-IX. (2019). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію»: Закон України № 124-IX. (2019). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-20#Text>.
- Про внесення змін до Тарифів на роботи, пов'язані з проведенням експертизи дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння і підготовкою експертів-гемологів: наказ Міністерства фінансів України № 537. (2020). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0888-20#Text>.
- Про видання довідників оптових цін на діаманти, дорогоцінне, напівдорогоцінне та декоративне каміння: постанова Кабінету Міністрів України № 369. (1995). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/369-95-%D0%BF#Text>.
- Про загальну класифікацію та оцінку вартості природного каміння: постанова Кабінету Міністрів України № 512. (1994). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-94-%D0%BF#Text>.
- Про затвердження Порядку обліку, зберігання і розпорядження дорогоцінними металами і дорогоцінним

камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням, що переходять у власність держави: наказ Міністерства фінансів України № 692. (2004). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/za513-04#Text>.

Про затвердження Порядку оцінки дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного та декоративного каміння під час приватизації (корпоратизації): наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України № 242/855. (2001). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0494-01#Text>.

Про затвердження Порядку продажу на аукціонах виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України: наказ Міністерства фінансів України № 517. (2006). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-06#Text>.

Про затвердження: тарифів на роботи, пов'язані з проведенням експертизи та підготовкою експертів-гемологів з дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння; форм висновків за результатами експертизи дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння; форми «Свідоцтва», а також «Положення про акредитацію експертів-гемологів дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння»: затв. наказом Міністерства фінансів України № 19. (1997). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-97#Text>.

Світові ціни на бурштин падають. Українські нелегальні копачі роз'їхалися по будівництвах (ІНФОГРАФІКА). (2019). *Texty.org.ua*. Узято з https://texty.org.ua/fragments/95784/Svitovi_ciny_na_burshtyn_padajut_Ukrajinski_nelegalni-95784/.

Укрінформ. (2021). СБУ накрыла канал контрабанди: вилучили 1,3 тонни бурштину та 170 кіло «ювелірки». Узято з <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3215953-sbu-nakrila-kanal-kontrabandi-vilucili-13-tonni-burstinu-ta-170-kilo-uvelirki.html>.

Wang, Y., Li, Y., Liu, Fe., Liu, Fa., & Chen, Q. (2019). Characteristics of Hydrothermally Treated Beeswax Amber. *Gems & Gemology*, 55 (3), 370–387.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2021

P. Baranov, DSc (Geological Sciences), Professor,
Forensic Expert of Commodity,
Gemological Research Department, Commodity,
Gemological, Economic, Construction,
Land Research and Evaluation Activities Laboratory,
Dnipro Scientific Research Forensic Center, MIA of Ukraine,
Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5335-4281>

email: pn2dsbaranov@gmail.com

R. Kirin, DSc (Law), Associate Professor,
Leading Researcher,
V. K. Mamutov Institute of Economic
and Legal Research of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

email: kirinrs62@gmail.com

V. Korotaiev, PhD (Law), Associate Professor,
Head,

Dnipro Scientific Research Forensic Center,
MIA of Ukraine, Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0269-0389>

email: exp-walter@ukr.net

S. Shevchenko, PhD (Geological Sciences), Associate Professor,
Head of Foreign and Structural Geology Department,
National Technical University «Dnipro Polytechnic»,
Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3994-1927>

email: shevchenko.s.v@nmu.one

LEGAL PRINCIPLES OF EXPERT PROVISION FOR VALUE FORMATION OF INDIVIDUAL AMBER SAMPLES

The purpose of the article is to carry out a comprehensive analysis of the current regulatory framework and identify gaps in the legislation in the context of improving gemmological and consumer value assessment of individual amber samples, to formulate appropriate recommendations. **Methodology.** The reliability of the obtained results and conclusions is ensured by the use of a set of general scientific and special research methods. In particular, with the help of the dialectical method as a general method of cognition, the object composition of samples of organogenic origin in raw materials, untreated and processed form for different types and methods of expert research has been singled out. Due to the application of methods of systematic and comparative analysis, formal logic, analogy, generalization and classification in the context of the formation of the value of individual samples of amber modern problems of regulatory support of this area of relations are shown; features of modern expert evaluation systems are revealed. **Scientific novelty.** The classification of objects of gemmological and commodity forensic examinations, presented by general, generic and direct levels, is developed. Gaps in the current legislation in the field of valuation of individual amber samples are revealed, their elimination on the basis of the author's method of gemmological and consumer indicators is offered. **Conclusions.** In the context of the outlined issues, it is proved that the legal support of amber valuation needs significant improvement: first of all, coordination of positions of subjects of independent and forensic gemmological examination, which due to ambiguity of legal basis use different methods and techniques which affects the expert opinions (results). It is also time to interpret and systematically apply, given the intersectoral links, terms (such as: «value of amber»; «market prices for precious stones»; «valuation of objects of examination at regulatory price indicators»; «invoice cost»; «estimated cost»; «estimated value»; «commercial value»). In addition, the terminology needs to be standardized in accordance with modern norms of the Ukrainian language. The peculiarities of modern systems for expert evaluation of amber samples value are revealed. Recommendations are formulated for improving the legal basis of expert support for the formation of the value of individual amber samples in the field of general expert evaluation, evaluation of rare and unique samples, classification of groups of samples in evaluation methods.

Keywords: regulatory support; expert assessment of the cost; amber samples; gemological examination; methodology for determining the cost; object of expert research.

П. Н. Баранов, доктор геологических наук, профессор,
судебный эксперт отдела товароведческих и геммологических исследований
лаборатории товароведческих, геммологических, экономических,
строительных, земельных исследований и оценочной деятельности,
Днепропетровский научно-исследовательский
экспертно-криминалистический центр МВД Украины, г. Днепр
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5335-4281>
email: pn2dsbaranov@gmail.com

Р. С. Кирич, доктор юридических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник,
ГУ «Институт экономико-правовых
исследований имени В.К. Макутова НАН Украины», г. Киев
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>
email: kirinrs62@gmail.com

В. М. Коротаев, кандидат юридических наук, доцент,
директор,
Днепропетровский научно-исследовательский
экспертно-криминалистический
центр МВД Украины, г. Днепр
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0269-0389>
email: exp-walter@ukr.net

С. В. Шевченко, кандидат геологических наук, доцент,
заведующий кафедрой общей и структурной геологии,
НТУ «Днепропетровская политехника», г. Днепр
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3994-1927>
email: shevchenko.s.v@nmu.one

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ЭКСПЕРТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СТОИМОСТИ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ОБРАЗЦОВ ЯНТАРЯ

Цель статьи – осуществить комплексный анализ действующей нормативно-правовой базы и выявить пробелы в законодательстве в контексте совершенствования геммолого-потребительской оценки стоимости индивидуальных образцов янтаря, сформулировать соответствующие рекомендации. **Методология.** Достоверность полученных результатов и выводов обеспечена использованием комплекса общенаучных и специальных методов исследования. В частности, с помощью диалектического метода как всеобщего метода познания выделены объектный состав образцов органического происхождения в сырье, необработанном и обработанном виде для различных видов и методов экспертных исследований, благодаря применению методов системного и сравнительного анализа, формальной логики, аналогии, обобщения и классификации в контексте формирования стоимости индивидуальных образцов янтаря раскрыты современные проблемы нормативно-правового обеспечения этой сферы отношений, выявлены особенности современных систем экспертного оценивания. **Научная новизна.** Разработана классификация объектов геммологической и товароведческой судебных экспертиз, представленная общим, родовым и непосредственным уровнями. Выявлены пробелы в действующем законодательстве в сфере оценки стоимости индивидуальных образцов янтаря, предложено их устранение на базе авторского метода геммолого-потребительских индикаторов. **Выводы.** В контексте очерченной проблематики засвидетельствовано, что нормативно-правовое обеспечение стоимостного оценивания янтаря требует существенного совершенствования: прежде всего согласования позиций субъектов независимой и судебной геммологической экспертизы, которые из-за неоднозначности правовой базы используют различные методы и методики их проведения относительно одинаковых объектов геммологической экспертизы, что сказывается на экспертных выводах (результатах). Актуальны также вопросы толкования и системного применения, несмотря на межотраслевые связи, терминов (как-то: «стоимость янтаря»; «рыночные цены на драгоценные камни»; «оценка стоимости объектов экспертизы по нормативным ценами показателями»; «фактурная стоимость»; «прогнозная стоимость»; «оценочная стоимость»; «коммерческая стоимость»). Кроме того, терминология требует упорядочения в соответствии с современными нормами украинского языка. Выявлены особенности современных систем экспертного оценивания стоимости образцов янтаря. Разработаны рекомендации по совершенствованию правовых основ экспертного обеспечения формирования стоимости индивидуальных образцов янтаря в сфере общего экспертного оценивания, оценивания редких и уникальных образцов, классификации групп образцов в методиках оценки.

Ключевые слова: нормативно-правовое обеспечение; экспертная оценка стоимости; образцы янтаря; геммологическая экспертиза; методика определения стоимости; объект экспертного исследования.